Alexandru Mareş

NOTE ETIMOLOGICE

AVESTIȚA

Sub această denumire este cunoscut în mitologia populară românească demonul feminin care amenință lăuzele şi mai ales copiii pe care îi omoară în pântecele mamei. Numele *Avestița* provine, potrivit lui B. P. Hasdeu, din sl. *věštica* „vrăjitoare, vidmă”[1]. După N. Cartojan, denumirea *Avestița* ar fi ajuns la români prin varianta slavă a *Legendei Sfântului Sisinie*[2]. Numai că numele demonului respectiv apare atât la slavii sudici, cât şi la cei apuseni sub forma *věstica* sau *vestica*[3], fără proteza lui *a*. Cum explicăm atunci aglutinarea acestei vocale la inițiala numelui în textele româneşti? Explicația pe care o vom propune necesită cunoaşterea în prealabil a câtorva aspecte proprii structurii textului amintit. În legenda precitată, şi anume în cea aparținând tipului arhanghelul Mihail, avem în vedere varianta ei sud-slavă, demonul feminin, intitulat de regulă eWfXRP, se poate metamorfoza în mai multe ipostaze[4], fiecare dintre acestea având un anumit nume. Demonul însuşi declară că deține mai multe nume, al căror număr variază în funcție de versiunile legendei: 8, 11, 12, 13, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 28[5]; cf. 19 nume în versiunile româneşti[6]. În cvasimajoritatea versiunilor slave numele sunt numerotate, particularitate transmisă şi versiunilor româneşti. Rațiunea numerotării numelor ține de superstiția pe care o alimentează legeda: cine cunoaşte numele sub care acționează duhul necurat îl va ține pe acesta departe de casa sa. Prin urmare, e necesar ca toate cele 19 nume să

[1] B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice şi poporane a românilor*, Tomul II, Bucureşti, p. 2162–2166.

[2] *Cărțile populare în literatura românească.* Vol. I. *Epoca influenței sud-slave*, Bucureşti, 1929, p. 148.

[3] Т. А. Агапкина, *Сисиниева молитва у южных славян,* în volumul *Сисиниева легенда в фолклорных и рукописных традициях Ближнего Востока, Балкан и Восточной Европы*, Москва «Индрик», 2017, p. 455, 471; А. Л. Топорков, *Сисиниева легенда и заговоры от лихорадки у восточных славя,* în *Сисиниева легенда...*, p. 580, 584, 593.

[4] Vezi Marius Mazilu, *Avestița, aripa Satanei. Redacțiile românești*, în LR, LXII, 2013, nr. 4, p. 494; М. Мазилу, Э. Тимотин, *Легенда о святом Сисинии в румынской традиции*, în *Сисиниева легенда...*, p. 535.

[5] Т. А. Агапкина, *op. cit.*, p. 445–448, 450.

[6] Marius Mazilu, *Avestița, aripa Satanei. Redacțiile românești*, p. 495.

LR, LXVI, nr. 4, p. 477–480, Bucureşti, 2017

BDD-A28113 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 11:41:27 UTC)

fie cunoscute, întrucât dacă ar lipsi un singur nume „demonul s-ar putea stercura sub înfăţişarea şi numele care n-a fost pomenit”[7]. Pentru a preîntâmpina orice omisiune, fiecare nume a primit un număr, exprimat potrivit scrierii slavone, prin slove-cifră: P. eW¦cXRP, e. ec^a^^QaTiP]XRP, V. ^QaTiP]XRP, S.]Tav¦P etc.[8] Cum am mai spus şi în versiunile româneşti ale legendei, cele 19 nume ale demonului feminin sunt numerotate.

Ţinând seama de aceste precizări, considerăm că numele *Avestiţa* provine din sl. eTfXRP, căruia, din greşeală, i s-a alipit la iniţială P, slova-cifră care exprimă valoarea 1. Prefacerea PeTfXRP > PeTfXRP s-a petrecut cu prilejul citirii celor 19 nume, care prin unele locuri din Bucovina se scriau şi pe pereţii caselor[9], sporind posibilitatea rostirii lor cât mai dese.

DEE

Cuvântul apare într-o ghicitoare pe care I. A. Zane i-a comunicat-o lui Anton Gorovei:

„Mă duseiŭ în dee
să caut restee;
nu găsiiŭ restee,
şi găsiiŭ un chenar cu ouă:
luaiŭ nouă,
lăsaiŭ două
că chenarul să mai ouă”.

Ghicitoarea se dezleagă: „Butucul de viţă, când se taie”[10]. Giorge Pascu considera că *dee* din cimilitura amintită ar fi o variantă a lui *tee* „funii de teiu”[11]. Raportarea la forma de plural *teie* a cuvântului respectiv nu este însă în concordanţă cu

[7] N. Cartojan, *op. cit.*, p. 149; cf. şi mărturisirea demonului dintr-o versiune sârbească: Z^ i]P \^{ X\T]P,]T \^Vv \v]XfP „cine ştie numele mele, eu nu-i pot <pricinui> nimic” (Ljub. Kovačević, *Nekoliko srpskih natpisi i bilježaka*, în *Starine*, knjiga X, Zagreb, 1878, p. 283).

[8] Ljub. Kovačević, *op. cit.*, p. 283.

[9] Tudor Pamfile, *Mitologie românească.* I. *Duşmani şi prieteni ai omului*, Bucureşti, Leipzig, Viena, 1916, p. 237.

[10] Anton Gorovei, *Cimiliturile românilor*, Bucureşti, 1898, p. 395.

[11] Giorge Pascu, *Despre cimilituri. Studiu filologic şi folcloric*. Partea I, Iaşi, 1901, p. 73.

BDD-A28113 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 11:41:27 UTC)

enunțul „Mă duseiŭ în tee”. După opinia noastră, în *dee* trebuie să vedem forma dialectală *di҃ĕ* pentru *vie* „teren cultivat cu vie”[12], devenită *dee* din necesități impuse de rimă.

NECÂT

Neînregistrat în DLR, *necât* este un adverb şi, totodată, o conjuncţie care se substituie lui *decât* în câteva vechi texte româneşti din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea:

Tetraevanghelul slavo-român (Sibiu, 1551–1553): „Mai prelesne va trece cer şî pomântul *necât* o slova sau o titla” (5^{v}/17–20), „De nu va fi dereptate vostra mai mare *necât* cartularilor şî duhovnicilor nu vreț întra în împaraţia cerului” (6^{r}/9–15), „Cine iubeaşte tată sau muma mai mult *necât* mine nu iaste de mine dostoinic” (30^{v}/101–4)[13]; pentru alte exemple vezi *Indicele* ediției, s.v. *necât*[14];

Anonymus Caransebesiensis (cca 1650): *necât* Quam (95/10)[15];

Psaltire anonimă (cca 1660): „Mai endredsest sztrembetate *neket* dereptate” (ps. LII)[16];

Psaltirea copiată de Iános Viski (Geoagiu – j. Hunedoara): „Maj dragu czi e a minczi *neket* derept a grei” (ps. LII)[17].

După cum se observă, *necât* a fost înregistrat în texte provenind din Banat-Hunedoara, precum şi în *Tetraevanghelul* slavo-român imprimat la Sibiu, care se întemeiază pe o traducere având aceeaşi proveniență[18]. Explicarea derivării cuvântului

[12] *Atlasul lingvistic român*, Serie nouă, vol. I. [Bucureşti], 1956, h. 224 (p. 272 şi 279: д″і҃ĕ) şi h. 229 (p. 272 şi 279: д″і҃ĕ bătrînă).

[13] *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu. 1551–1553*, Studiu introductiv filologic de acad. Emil Petrovici. Studiu introductiv istoric de L. Demény, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1971.

[14] Cf. forma *decât* (72^{v}/8), notată în *Indice*, s.v. *decât*, inexistentă în text. În locul respectiv avem a face cu]ТZѡсх, formă tipărită, în care deasupra primei litere s-a adăugat cu cerneală slova ѕ.

[15] *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*, Studiu introductiv, ediție, indici şi glosar de Gh. Chivu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008, p. 104 (nr. 2822).

[16] Daniele Pantaleoni, *Texte româneşti vechi cu alfabet latin:* ***Psalterium Hungaricum*** *în traducerea anonimă din secolul al XVII-lea*, Timişoara, Editura Universității de Vest, 2008, p. 259.

[17] BAR, F mss. 24, p. 120; cf. un alt exemplu din acelaşi text semnalat de Ion Gheție, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice şi lingvistice*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1974, p. 167.

[18] Ion Gheție, *Considerații filologice şi lingvistice asupra* ***Evangheliarului din Petersburg***, în SCL, XVII, 1966, nr. 1, p. 47–79.

BDD-A28113 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 11:41:27 UTC)

din *ne* + *cât*, ca în *necum, neiuşor, netocma*[19], nu ni se pare satisfăcătoare, întrucât în ultimele trei exemple prefixul *ne-* îşi menţine valoarea negativă, ceea ce nu se poate spune în cazul lui *necât.* Forma acestuia este, foarte probabil, rezultatul contaminării rom. *decât* cu v.sl. *neže* „decât" sau cu sb. *nego* „decât"; cf. *aşijdere* (< *aşiş* + v. sl. *takoždere*), *aiavea* (< *a* + v.sl. *javě*). Atestarea lui *necât* numai în texte provenind din Banat-Hunedoara, unde contactul dintre români şi sârbi a fost puternic şi îndelungat, sprijină această explicaţie.

NOTES ÉTYMOLOGIQUES

(Résumé)

L'auteur établit l'origine de trois mots roumains pour lesquels ont été fournies jusqu'à présent des explications étymologiques inacceptables.

Cuvinte-cheie/ Mots-clés: Avestiţa, dee, necât.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

[19] *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)* de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheţie, Alexandra Roman Moraru şi Mirela Teodorescu. Coordonator: Ion Gheţie, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997, p. 218; *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea.* Coordonator: Magdalena Popescu-Marin, Colectivul de elaborare: Eugenia Contraş, Cristina Gherman, Finuţa Hasan, Rodica Ocheşeanu, Magdalena Popescu-Marin, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007, p. 38.

BDD-A28113 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 11:41:27 UTC)